

KANT A RAWLS O NEUTRALITE LIBERÁLNEHO ŠTÁTU

MATEJ CÍBIK, Ústav filozofie a religionistiky, Univerzita Karlova, Praha, ČR

CÍBIK, M.: Kant and Rawls on the Neutrality of a Liberal State
FILOZOFIA 66, 2011, No 5, p. 481

The conflict between perfectionism and the neutrality of a liberal state is one of the burning issues of contemporary liberalism and political philosophy as a whole. The paper examines the roots of the perfectionist as well as neutralistic thinking, which are found in the philosophies of Immanuel Kant and John Rawls respectively. Through the reconsideration of the latter the character of the conflict can also be re-defined. The aim of the paper is to show the basic difference between the above mentioned conceptions, which in the long run appears to be an anthropological one.

Keywords: Kant – Rawls – Liberalism – Neutrality – State – Perfectionism

Argumentačný konflikt medzi takzvaným perfekcionizmom a obhajcami neutrality liberálneho štátu je jedným zo sporov, ktoré definujú súčasný liberalizmus, a tým aj súčasnú politickú filozofiu ako celok. Zástancovia neutrality tvrdia, že štát by mal byť neutrálny (v zmysle latinského *ne-utrum*: ani jeden z dvoch/viacerých) v pohľade na koncepciu ľudského života a dôležitých hodnôt v ňom. Ťažiskovým príkladom tejto pozície je úloha náboženstva v štáte. „Neutralisti“¹ tvrdia, že koncepcie, ktoré sú podobne hodnotovo zaťažené ako náboženstvo (môžu byť aj sekulárne) nesmú hrať v štáte nijakú rolu. Názor na to, ako by mal vyzerat' dobrý život a aké sú hodnoty hodné nasledovania, by mal štát kompletne ponechať v réžii samotných občanov.

Na druhej strane „perfekcionisti“² tvrdia, že existujú určité „mody správania“ a hodnoty, ktoré by štát mal podporovať nezávisle od toho, či by si ich občania zvolili aj bez jeho intervencie. Ich ťažiskovými príkladmi sú vzdelanie, kultúra či angažovanosť vo verejnom živote, ktoré štát má pomáhať rozvíjať pre ich vnútornú hodnotu alebo preto, že pomáhajú kultivovať človeka a občana. Jednou z úloh štátu v tejto teórii je teda postarať sa o správny hodnotový rozvoj svojej populácie.

Konflikt týchto dvoch pozícií je jedným z fundamentálnych problémov politickej filozofie. Rieši sa v ňom totiž jej azda najpodstatnejšia otázka: „Čo je úlohou štátu?“ Rozdiel v odpovediach na ňu je z týchto dvoch pozícií pomerne zrejмый. Kým perfekcionistická odpoveď bude zahrňovať aj rozpravu o hodnotách, ktoré sú hodné podpory a inštitu-

¹ V posledných desaťročiach sa do tejto skupiny radia filozofi ako John Rawls, Ronald Dworkin či Bruce Ackerman. Najvplyvnejšia verzia tejto pozície sa nachádza v článku R. Dworkina *Liberalism* (1985).

² Hlavnými zástancami tohto prúdu sú Joseph Raz a Michael Sandel. Najvplyvnejšia verzia tejto teórie sa nachádza v knihe Josepha Raza *Morality of Freedom* (1986).

cionálneho zastrešenia zo strany štátu, odpoveď zástancov neutrality bude tento element ignorovať a sústrediť sa skôr na otázku zabezpečenia slobodného sebaurčenia občanov.

Rozseknúť tento problém v prospech jednej či druhej pozície je úloha zjavne presahujúca rozsah tohto krátkeho diskusného príspevku, preto sa v ňom pokúsím načrtnúť iba prvé kroky, ktoré by eventuálne k riešeniu mohli viesť. Najprv identifikujem elementárne uvažovanie, ktoré stojí za obidvoma týmito postojmi, a následne budem analyzovať „metafyziku,“ ktorá stojí za obhajobou hodnotovej neutrality štátu. Táto analýza postaví pôvodný problém do nového svetla a objasní aj základné predpoklady celej diskusie, čo by v konečnom dôsledku mohlo viesť k reinterpretácii celého problému.

Keďže obidva protichodné postoje – perfekcionizmus aj neutralita – sú pevne zakorenené v politicko-filozofickej tradícii diskusií o povahe štátu, zdá sa, že je na ne aplikovateľné základné trojstupňové uvažovanie, ktoré sa západnou tradíciou ťahá minimálne od Hobbsovoho *Leviathana* [2]: 1. Najprv je predstavený obraz človeka (odpovedáme na otázku „Čo je človek?“ – nazvime to filozofickou antropológiou). 2. Ďalej sú z tohto obrazu „vydestilované“ politicky relevantné charakteristiky človeka (môže to byť sloboda, autonómia, ale aj spoločnosť či istý stupeň kultúrnosti a kultivovanosti). 3. Nakoniec tieto charakteristiky slúžia ako faktory determinujúce podobu štátu, a to buď negatívne (napríklad „Človek je prirodzene slobodný a štát nesmie robiť to a to“), alebo pozitívne (Štát má byť taký a taký, pretože len za týchto podmienok môže občan plne rozvinúť svoj potenciál).

Výsledkom tohto modelu uvažovania v politickej filozofii je určitá koncepcia úlohy štátu pri modelovaní ľudskej komunity. Závisí od podrobností tej-ktorej teórie, ktoré konkrétne antropologické aspekty sa rozhodne akcentovať a vyvodit' z nich základné prvky konštitúcie štátu. Ďalej preto budem analyzovať a porovnávať dve takéto koncepcie riešiace problém neutrality liberálneho štátu: Kantovu a Rawlsovu. Výsledkom by mal byť čiastkový pohľad na to, čo (akákoľvek) odpoveď na tento problém vlastne obnáša.

Immanuel Kant sa v uvedenej schéme uvažovania pohybuje vtedy, keď odpovedá na otázku, či je možné, aby (legitímny a spravodlivý) štát adoptoval za svoje hodnoty či životné postoje, ktoré následne bude podporovať u svojich občanov.³ V druhej kapitole spisu *O obecném řčení* [4] vlastne prechádza všetkými tromi krokmi, pričom si pomáha svojou praktickou filozofiou. Najprv poukazuje na to, že základnou charakteristikou ľudskej bytosti je schopnosť používať čistý praktický rozum. Z tejto schopnosti (využívajúc analýzu z *Kritiky praktického rozumu* [3]) potom vyvodzuje politicky relevantné charakteristiky človeka a občana: jeho autonómiu a možnosť slobodne si určovať svoje účely. Z toho vyplýva záver, že charakter človeka neumožňuje štátu legitímne určovať jeho hodnoty, ciele a účely, pretože človek je *schopný* si to všetko pre seba určiť sám. Každý štát, ktorý sa ho bude snažiť v tomto zastúpiť tak bude zbytočne paternalistický a v konečnom dôsledku bude „najväčším mysliteľným despotizmom“ [4].

³ Samozrejme, Kant nemal k dispozícii ten pojmový aparát, ktorý používa dnešná politická filozofia, takže jeho problém nebol položený tak, ako ho prezentujem ja. Napriek odlišnej slovnej zásobe a spôsobu prezentácie však ide u Kanta, u Rawlsa aj u súčasných autorov o ten istý problém.

Výsledkom Kantovho skúmania je teda presvedčenie zakladajúce sa na jeho metafyzickej koncepcii človeka, podľa ktorého je nemysliteľné, aby štát určoval tie „správne“ životné postoje a motivoval svojich občanov, aby sa k nim prihlásili. Tým by vlastne páchal na týchto občanoch nepravosť. Vyjadrené v súčasnej terminológii: Kant obhajuje neutralitu liberálneho štátu poukázaním na fundamentálnu slobodu občanov pri určovaní ich koncepcie dobrého života.

Kantova odpoveď na problém neutrality liberálneho štátu je určite silným a vplyvným variantom riešenia tejto otázky, avšak v súčasnosti je už málo filozofov, ktorí by boli ochotní sa pod ňu podpísať. Dôvod je jednoduchý: Takáto koncepcia predpokladá vlastne celú vysokú a metafyzicky zaťažujú stavbu Kantovej praktickej filozofie, čo predstavuje enormnú záťaž v predpokladoch. Súčasní filozofi v úsilí obhájiť neutralitu v liberálnom štáte preto hľadajú alternatívne cesty.

Modelovým príkladom tejto tendencie je John Rawls, ktorý sa, sám výrazne ovplyvnený Kantom, snažil obhájiť jeho východiská bez ťažkej „metafyzickej príťaže“. Produktom tejto snahy sú vlastne dve úplne odlišné odpovede na otázku neutrality liberálneho štátu: jedna v práci *Politický liberalizmus* [6] a druhá v jeho skorších prácach, špeciálne v *Teórii spravodlivosti* [5] a v práci *Kantov konštruktivizmus v morálnej teórii* [7].

V práci *Politický liberalizmus* sa Rawls snaží ignorovať to, čo som nazval filozofickou antropológiou, t. j. celú prvú časť uvedeného trojstupňového uvažovania. Na miesto tejto „metafyziky“ nastupuje jednoduchý empirický predpoklad „neredukovateľného pluralizmu“ v súčasných spoločnostiach. Podľa tohto predpokladu súčasné spoločnosti v sebe ukrývajú toľko koncepcií dobrého života, že liberálny štát, ktorý sa snaží nebyť zbytočne reštriktívny, vlastne

nemôže určiť dobré a žiaduce hodnoty bez toho, aby nepobúril či neprimerane neobmedzil časť svojej populácie. Preto je hodnotová neutralita jediným možným východiskom.

Takto postavený argument však zlyháva vo svojej základnej ambícii, ktorou je formulovanie normatívnej teórie úlohy štátu v spoločnosti. Na základe izolovaného faktu

John Rawls

neredukovateľného pluralizmu totiž nie je možné dokázať, že štát (normatívne) nemá nárok na uzurpovanie roly hodnotového arbitra, a ani z neho nevyplýva žiadny dôvod, prečo by mal mať občan nárok vytvoriť si svoj vlastný hodnotový rebríček. Pri konfrontácii s otázkou normativity tak neredukovateľný pluralizmus môže operovať jedine pojmom *práva* na slobodu myslenia, čo je však kategória, ktorá patrí do tej metafyziky a filozofickej antropológie, ktorej sa táto koncepcia pôvodne chcela vyhnúť. Skrátka, fakt, že človek má na niečo právo, súvisí s jeho statusom a jeho status je definovaný tým, kým je. A to je presne prvý – antropologický – krok uvedenej schémy uvažovania.

Rawlsov druhý pokus obhájiť neutralitu liberálneho štátu je starší a je jednou z mnohých tém jeho ťažiskovej práce *Teória spravodlivosti*. V nej sa snaží ukázať „konštruktivistický“ model vytvorenia koncepcie spravodlivosti pre spoločnosť. Interpretovaný v rámci nášho trojstupňového uvažovania vyzerá takto: Rawls najprv predstavuje koncepciu človeka za závojom nevedomosti (kde vlastne spája prvé dva kroky – jeho antropológia za závojom nevedomosti je už bytostne politicky orientovaná). Z tejto koncepcie derivuje teóriu spravodlivosti, ktorá v zhode s neutralistickým postojom predpokladá, že štát má síce poskytnúť človeku možnosti na naplnenie jeho osobných cieľov (tzv. *primary goods*), ale pokiaľ ide o konkrétne ciele a hodnoty v živote občana, má sa držať bokom. Oná „ťažká metafyzická batožina“ je tak závojom nevedomosti vlastne transformovaná na o niečo ľahší balík, pretože odhliada od všetkých politicky irelevantných charakteristík človeka.

Rawls tak v tejto svojej teórii prezentuje koncepciu neutrálneho liberálneho štátu, ktorá nie je až tak odlišná od Kantovej. Pri bližšom pohľade obidve dokonca vychádzajú z tých istých predpokladov. Ani závoj nevedomosti totiž nemohol eliminovať obraz človeka ako autonómnej a slobodnej bytosti, ktorý presakuje z *Teórie spravodlivosti*. Preto sa zdá, že neutralita liberálneho štátu sa v konečnom dôsledku bez silných predpokladov tohto typu nezaobíde.

V tomto príspevku som skúmal základné predpoklady a argumentačné postupy používané v diskusii o hodnotovej neutralite štátu. Prezentoval som trojstupňové uvažovanie, ktoré je (ako sa neskôr ukázalo) zrejme obsiahnuté v každej koncepcii úlohy štátu v spoločnosti zakorenenej v liberálnej tradícii: postup od filozofickej antropológie cez súbor politicky relevantných charakteristík človeka až ku koncepcii štátu, ktorá je týmito charakteristikami určená. Ďalej som v tejto schéme prezentoval Kantovu a Rawlsovu politickú filozofiu, pričom sa ukázalo, že menej „metafyzicky nabitá“ charakteristika liberálnej neutrality je nedostatočná, a to najmä preto, že jej chýba normatívny základ. Tento základ, či už odvodený z teórie ľudských práv, z praktického rozumu, alebo konštruovaný za závojom nevedomosti, stále predpokladá pomerne obsiahlu koncepciu človeka. Z toho možno usúdiť, že problém neutrality štátu je v konečnom dôsledku riešiteľný jedine na pozadí antropologických predpokladov: či už na pozadí autonómie a slobody na strane zástancov neutrality, alebo na pozadí nejakej perfekcionistačkej koncepcie úlohy človeka v spoločnosti.

LITERATÚRA

- [1] DWORKIN, R: Liberalism. In: *The Matter of Principle*. Cambridge: Harvard University Press 1985.
- [2] HOBBS, T: *Leviathan*. Praha: OIKOYMENH 2009.
- [3] KANT, I: *Kritika praktického rozumu*. Bratislava: Spektrum 1990.
- [4] KANT, I: *O obecném řčení: Je-li něco správně v teorii, nemusí se to ještě hodit pro praxi*. Praha: OIKOYMENH 1999.
- [5] RAWLS, J: *Theory of Justice*. Cambridge: Harvard University Press 1971.
- [6] RAWLS, J: *Political Liberalism*. New York: Columbia University Press 1993.
- [7] RAWLS, J: Kantian Constructivism in Moral Theory. In: *Journal of Philosophy*, 77, 1980.
- [8] RAZ, J: *The Morality of Freedom*. Oxford: Clarendon Press 1986.

Matej Cívik, M.A.
Ústav filosofie a religionistiky
Univerzita Karlova v Praze
Nám. Jana Palacha 2
116 38 Praha 1
Česká republika
e-mail: Matej.cibik@gmail.com